

نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیست و یکم، شماره ۶۲، پاییز ۱۴۰۰

تحلیل تناسبات فضایی، فضاهای باز و سرپوشیده شهرک‌های مسکونی بر مولفه کارایی کیفیت محیط با رویکرد منطق فازی (مطالعه موردی: ناحیه ششم منطقه پنج تهران)

دریافت مقاله: ۹۸/۱/۲۵ پذیرش نهایی: ۹۸/۵/۲

صفحات: ۳۱۷-۲۹۹

شاهین خلیلیان: دانش آموخته دکترا، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.^۱

Email: shahinkhalilian@gmail.com

فریبا البرزی: استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.^۲

Email: faalborzi@yahoo.com

جمال‌الدین سهیلی: استادیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

Email: j_soheili@yahoo.com

چکیده

ضرورت توجه به مولفه‌های کیفیت محیط؛ همچون کارایی موجب گردید تا پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل تناسبات فضایی بر مولفه کارایی کیفیت محیط شهرک‌های مسکونی، تلاش نماید تا ضمن بررسی وضعیت موجود، زمینه شناخت، برنامه‌ریزی و طراحی مطلوب‌تر را برای برنامه‌ریزان و طراحان این عرصه فراهم سازد. روش تحقیق، ترکیبی از توصیفی تحلیلی، پیمایشی و شبه‌آزمایشی از نوع شبیه‌سازی است. داده‌های مربوط به نمونه‌های پژوهش با شیوه پیمایشی و سایر داده‌ها با استفاده از منابع مکتوب و مطالعات اسنادی به‌دست آمدند و ابزارهای گردآوری داده‌ها با توجه به اهداف پژوهش مبتنی بر نقشه‌های GIS و خروجی‌های نرم‌افزار AutoCAD 2018 می‌باشند و شبیه‌سازی یا مدل‌سازی در نرم‌افزار Revit Architectural 2018 انجام و سپس در نرم‌افزار Excel 2013 بررسی و تحلیل تناسبات با کمک خروجی‌های شبیه‌سازی شده و نقشه‌های دوبعدی و سه‌بعدی انجام گردید و با روش منطق فازی در نرم‌افزار Matlab 2016 تحلیل صورت پذیرفت. جامعه نمونه بر اساس شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای فضاهای باز و سرپوشیده استخراج و شهرک‌های مسکونی انتخاب شدند و در ناحیه ششم منطقه پنج تهران و شهرک‌های مسکونی همچون آپادانا، اکباتان فاز دو، اکباتان فاز یک و سه می‌باشند. پس از تجزیه تحلیل داده‌ها نتایج بررسی نسبت‌های فضایی در سه نمونه شهرک مسکونی ناحیه ششم منطقه پنج تهران با مولفه کارایی کیفیت محیط نشان می‌دهند که تنها با کاهش نسبت توده (فضاهای سرپوشیده) و افزایش نسبت فضا (فضاهای دسترسی و سبز) نمی‌توان به

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری معماری نگارنده اول با عنوان "بررسی تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده مجتمع‌های مسکونی شهر تهران و نقش آن‌ها بر ارتقای کیفیت محیط" است که به راهنمایی دکتر فریبا البرزی و مشاوره دکتر جمال‌الدین سهیلی در دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین ارائه گردیده است.

۲. نویسنده مسئول: قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه معماری، ۰۹۱۲۱۸۱۰۶۹۰

افزایش مولفه‌های کیفیت محیط دست پیدا کرد، بلکه افزایش مولفه‌های کیفیت محیط در ارتباط مستقیم با رعایت تناسبات فضایی بین نسبت‌های توده و فضا می‌باشند.

کلید واژگان: تناسبات فضایی، شهرک مسکونی، منطق فازی، کارایی.

مقدمه

بررسی نقش فضاهای باز و سرپوشیده در ارتقای کیفیت محیط مجتمع‌های مسکونی و تاثیرات متقابل تناسبات فضایی آن‌ها بر کیفیت زندگی افراد و نقشی که در ایجاد دل‌بستگی به مکان ایجاد می‌نمایند از جنبه‌های قابل توجه و مطالعه در پژوهش می‌باشند. نوع و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش بسیار متمایز با سایر روش‌های کار شده در این حوزه می‌باشد. شناخت تعاریف مربوط به شهرک‌های مسکونی و بررسی سیر تحول تاریخی آن‌ها در تجزیه تحلیل مسائل مربوط اهمیت بسزایی دارد. مسکن شهری را می‌توان به‌طور کلی به دو الگوی تک خانواری و آپارتمانی تقسیم کرد. آپارتمان‌ها را می‌توان به دو گروه اصلی تقسیم نمود که در آن، ساختمان‌های متعارف یا کوتاه مرتبه تا ۸ طبقه، و بیش از آن بلند مرتبه یا برج نامیده می‌شوند. شهرک‌های مسکونی را نیز می‌توان شامل تعدادی بلوک ساختمانی در نظر گرفت که می‌تواند شامل گونه‌های مختلف مسکن (تک‌خانواری، آپارتمان‌های کوتاه و بلندمرتبه) باشند. در این مجتمع‌ها بلوک‌های آپارتمانی در یک قطعه زمین و بر اساس طرحی از پیش اندیشیده شده قرار می‌گیرند. بلوک‌ها می‌توانند در اشکال مختلفی با یکدیگر ترکیب شوند و فضای باز در ارتباطی معنادار با ساختمان‌ها قرار گیرد. از خصوصیات دیگر مجتمع‌های مسکونی می‌توان به حریم و محدوده مشخص و تفکیک شده آنها از بافت پیرامون شهری اشاره کرد که در برخی موارد می‌تواند آن‌ها را به‌صورت جزیره‌ای کالبدی- اجتماعی در شهر مشخص گرداند (عینی‌فر، ۱۳۸۴: ۳۱). برای عدم آگاهی نسبت به نیازهای استفاده‌کنندگان و به‌دست آوردن نیازهای تعمیم داده شده بهره‌برداران مسکن، روش‌های مختلفی به‌کار گرفته می‌شود. یکی از این روش‌ها تدوین ضوابط راهنمای طراحی است که هدف آن ترجمان نیازهای استفاده‌کنندگان به معیارها و توصیه‌های طراحی است و روش دیگر تحقیق در سابقه سکونت است که هدف آن استفاده از اطلاعات موجود برای پاسخ بهتر به نیازهای بهره‌برداران آتی است (عینی‌فر، ۱۳۸۲: ۱۳). در پژوهش حاضر با هدف شناخت و تحلیل و ارائه راهکاری برای بهبود کیفیت محیط در مجتمع‌های مسکونی، نمونه‌های موردی ساخته‌شده و مورد بهره‌برداری برای تعیین میزان کارایی این مولفه براساس روش تجزیه تحلیل منطق فازی بررسی گردیدند. پیش از آن به مرور پیشینه و بیان روش پژوهش پرداخته خواهد شد، فرضیه تحقیق بیان می‌دارد که بین تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده توامان و در ارتباط با یکدیگر با ارتقای مولفه کارایی کیفیت محیط شهرک‌های مسکونی رابطه معناداری وجود دارد و سوال تحقیق مطرح می‌دارد؛ چگونه تناسبات فضایی میان فضاهای باز و سرپوشیده در شهرک‌های مسکونی در ارتقای مولفه کارایی کیفیت محیط تاثیرگذار است؟

ابتدا به مروری بر ادبیات موضوع، پیشینه و بیان روش پژوهش پرداخته خواهد شد، سپس شرایط برای مجتمع‌های مسکونی در شهر تهران شبیه‌سازی می‌شود، نتایج پژوهش و پیشنهادهایی در جهت بهبود موارد لازم در طرح‌های جدید ارائه خواهند شد.

مبانی نظری

کیفیت محیط: در کتاب تئوری شکل خوب شهر معیارهای موثر بر کیفیت محیط؛ دسترسی، سازگاری، کنترل، نظارت، کارایی، عدالت، سرزندگی (اجتماعی) و سرزندگی (بیولوژیک) عنوان می‌شوند (لینچ، ۱۳۸۴). بنتلی معیارهای موثر بر کیفیت محیط را؛ نفوذپذیری فیزیکی، نفوذپذیری بصری، تنوع، انعطاف‌پذیری، امکان شخصی‌سازی و غنای حسی برمی‌شمارد (بنتلی و همکاران، ۱۳۸۲). پول زوکر در کتاب شهر و میدان به جنبه‌های اجتماعی و فعالیت‌های جاری در فضا به شدت تاکید می‌نماید (زوکر^۱، ۱۹۷۰: ۶). اولدنبورگ در کتاب معماری، فضا و مکان نظریه مرکزی را مطرح می‌نماید و به فضاهای پاتوق در قلب یک اجتماع که زندگی روزانه در آن در جریان است (کارمونا^۲، ۲۰۰۳: ۱۱۲)، اشاره می‌کند. یان گل، معمار شهرساز دانمارکی در کتاب استفاده از فضای عمومی مخالف جداسازی کامل آمدوشد پیاده و سواره است (گل^۳، ۱۹۸۷: ۷۹). کیفیت محیط در فرهنگ تخصصی کوان نیز این‌گونه تعریف می‌شود: استاندارد بریتانیایی ۴۷۷۸ که در سال ۱۹۸۷ منتشر شد، کیفیت را به‌عنوان «کلیت سیما، ترکیب و همچنین مشخصات خدمات و فرآورده‌هایی که قادر به ایجاد رضایتمندی و یا برطرف کردن نیازهای ضمنی است» بیان می‌کند. کمیسیون طراحی ولز نیز بیان می‌کند که کیفیت نباید تنها به‌عنوان سیمای ظاهری و نمای بیرونی ساختمان‌ها در نظر گرفته شود، کیفیت باید در بردارنده تناسبات اهداف، فعالیت‌های محیط، پایداری اقتصادی و اجتماعی، پاسخگویی به نیازهای کاربران و اهداف و آرمان‌های اجتماعات ملی و محلی باشد (کووان^۴، ۲۰۰۵). باید توجه داشت که در دهه‌های اخیر توجه جامعه بشری از کمیت به کیفیت و از سلامتی به رفاه تغییر جهت داده است. یعنی کمیت مهم است اما هدف کیفیت بالا است (کامپ و همکاران^۵، ۲۰۰۲). از این رو است که شاخص کیفیت فیزیکی زندگی (PQLI) به این امر اختصاص داده شده است. با لحاظ کردن این شاخص مسئولین هر کشور قادر هستند به تخمین دریابند که چگونه نیازهای اساسی انسان‌ها را از نظر بهداشت، درمان، آموزش و دیگر ضروریات زندگی که تعیین‌کننده طول عمر، مرگ و میر اطفال و بی‌سوادی است، تامین نمایند (بحرینی، ۱۳۸۵).

مجتمع‌های مسکونی: دو دیدگاه متضاد واحدهای مسکونی "لوکوبوزیه" و واحد همسایگی یا محله پیشنهادی "کلارنس پری" برای واحد همسایگی مطرح گردید. لوکوبوزیه واحد مسکونی ماریسی شامل ۳۳۰ واحد مسکونی در ساختمان ۱۷ طبقه در محیط سبز وسیعی با فروشگاه، مهد کودک و مابقی امکانات عمومی در درون آن طراحی کرد. این مجتمع مسکونی هفده طبقه، به‌صورت یک محله خودکفا و پاسخگوی نیاز کاربران است. کلارنس پری الگوی در سطح "واحد همسایگی" را به منزله محیطی اجتماعی-کالبدی برای توسعه مناطق مسکونی شهری پیشنهاد کرد. پری چهار عنصر اصلی را برای چنین محیطی تعریف کرد که شامل یک مدرسه ابتدایی، پارک کوچک یا زمین بازی، فروشگاه‌های کوچک و ترکیبی از ساختمان‌ها، خیابان‌ها و خدمات عمومی با دسترسی ایمن پیاده بود (عینی‌فر، ۱۳۸۶: ۳۵). فضاهای شهری از منظر ایجاد ارتباطات

1 Zucker
2 Carmona
3 Gehl
4 Cowan
5 Kamp et al

اجتماعی به هفت دسته‌بندی: پلازاهای شهری، پارک‌های محله‌ای (واحد همسایگی)، پارک‌های جمع‌وجور، فضاهای باز مدارس، فضاهای باز مسکونی ویژه سالمندان، فضاهای باز ویژه نگهداری و بازی کودکان و فضاهای درمانی تقسیم می‌شوند (تیبالدز، ۱۳۸۴: ۵۸). ساخت مجتمع‌های مسکونی در ایران از دهه ۱۳۳۰، با رشد شهر و افزایش رشد مهاجرت به تهران، با ساخت مجتمع‌هایی همچون کوی نارمک و نازی‌آباد آغاز شد. در دهه ۱۳۵۰، مجتمع‌های مسکونی با کیفیت بالا توسط شرکت‌های مشاور غربی برای قشر مرفه جامعه رواج یافت (عینی‌فر، ۱۳۸۴: ۳۱). مجتمع مسکونی به صورت یک محله خودکفا و پاسخگوی نیاز کاربران است (عینی‌فر، ۱۳۸۶: ۴۱). شناخت تعاریف مربوط به مجتمع‌های مسکونی و بررسی سیر تحول تاریخی آن‌ها در تجزیه تحلیل مسائل مربوط اهمیت بسزایی دارد. مسکن شهری را می‌توان به طور کلی به دو الگوی تک‌خانوار و آپارتمانی تقسیم کرد. آپارتمان‌ها را می‌توان به دو گروه اصلی تقسیم نمود که در آن، ساختمان‌های متعارف یا کوتاه مرتبه تا ۸ طبقه، و بیش از آن بلندمرتبه یا برج نامیده می‌شوند. مجتمع‌های مسکونی را نیز می‌توان شامل تعدادی بلوک ساختمانی در نظر گرفت که می‌تواند شامل گونه‌های مختلف مسکن (تک‌خانوار، آپارتمان‌های کوتاه و بلند مرتبه) باشد. در این مجتمع‌ها بلوک‌های آپارتمانی در یک قطعه زمین و بر اساس طرحی از پیش‌اندیشیده شده قرار می‌گیرند. بلوک‌ها می‌توانند در اشکال مختلفی با یکدیگر ترکیب شوند و فضای باز در ارتباطی معنادار با ساختمان‌ها قرار گیرد. از خصوصیات دیگر مجتمع‌های مسکونی می‌توان به حریم و محدوده مشخص و تفکیک شده آن‌ها از بافت پیرامون شهری اشاره کرد که در برخی موارد می‌تواند آن‌ها را به صورت جزیره‌ای کالبدی- اجتماعی در شهر مشخص گرداند (عینی‌فر، ۱۳۸۴: ۳۱). ساختار شهری در حیات مدنی از سه رکن شهروند و کالبد شهر و مدیریت شهری تشکیل می‌شود و مدیریت شهری مکلف به ساماندهی و مدیریت کالبد شهر است (دیکنز، ۱۳۷۷: ۷۱). فضاهای عمومی به‌عنوان قلمرو سوم در نزدیک شدن به قلمرو اول و دوم، خانه و کار باشد و تاکید بر عرصه‌های عمومی شهر به‌عنوان مکان سوم می‌شود (کارمونا^۱، ۲۰۰۳: ۱۱۲). پس از این مطالعه امکان استدلال در خصوص تاثیر نوع طرح ساختمان بر کیفیت فضای باز مجتمع‌های مسکونی مشخص می‌شود. به این منظور طرح‌های مختلف شهرک‌های مسکونی براساس نوع فضای باز مورد بررسی قرار گرفته‌است (جلیلی و همکاران، ۱۳۹۲). درحقیقت ارزش فضای باز و عمومی یک مجتمع مسکونی به اهمیت و یا بزرگ بودن آن نیست بلکه ارزش آن به صمیمیت فضایی و نزدیکی آن به محیط زندگی خصوصی است، انسان به ارتباط داشتن با محیط طبیعی و مردم اجتماع نیاز اساسی دارد مطالعات اخیر نشان می‌دهد که گذران اوقات در یک فضای باز در ارتباط بودن با دیگران اثرات روحی و روانی مثبتی بر روی فرد خواهد داشت (ونر و کارمالت^۲، ۲۰۰۳).

تحلیل تناسبات فضایی: تحلیل تناسبات فضایی فرآیندی است که مکان مناسب را در پهنه تعیین شده برای کاربری خاص تعیین می‌کند. تحلیل تناسبات زمین به فرآیند تعیین سازگاری، قابلیت و شایستگی بخشی از زمین برای کاربری معین و تعریف شده اطلاق می‌گردد و به عبارت دیگر فرآیندی است برای تعیین شایستگی

1 Carmona

2 Wener & Carmalt

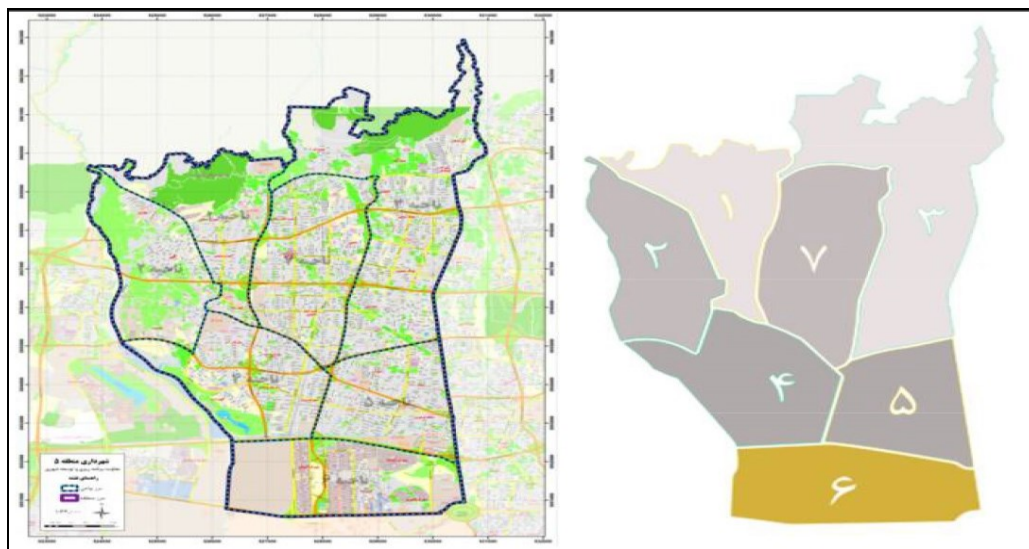
منبع زمین برای کاربری‌های متنوع و می‌بایستی با هدف رشد در مسیر مناسب‌ترین مکان‌ها مورد مطالعه قرار گیرد. این تحلیل یک روش مهم برای برنامه‌ریزی‌های اکولوژی می‌باشد. تناسب زمین با توجه به ویژگی‌های شهری، زیستی، اجتماعی و معماری تعیین می‌گردند (تیموری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۴۱). یکی از عملکردهای مفید در جهت برنامه‌ریزی و مدیریت، تحلیل و ایجاد نقشه‌های تناسبات کاربری‌ها می‌باشد. تحلیل تناسبات کاربری‌ها بر مبنای GIS که در تنوع گسترده‌ای به کار گرفته می‌شوند، حایز راهبردهای مختلفی جهت تعیین تناسبات زمین و سکونتگاه برای ساکنین می‌باشد. موضوع تحلیل تناسبات زمین شامل طبقه‌بندی شماری از مشاهدات و ملاحظات در مورد زمین، مطابق با فعالیت می‌باشد (تیموری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۴۱).

توده و فضا: نسبت میان فضای باز و فضای سرپوشیده به معنای رابطه میان بخش‌های پر و خالی معماری است، این بخش‌ها به ترتیب ویژگی‌های کمی و کیفی معماری را شامل می‌شوند، با توجه به این نکته که نسبت پر و خالی معماری می‌تواند باعث ارتقای کیفیت محیط شود و تناسبات بین آنها تنظیم گردد (فلاح و شهیدی، ۱۳۹۴). وجود فضا و توده وابسته به یکدیگرند، به دنبال شناخت نظام توده- فضا، تلاش می‌شود با بررسی نسبت‌های میان آنها، نقش بنیادین نظام توده- فضا در تبیین کیفیت محیط شناسایی شود (فلاح و شهیدی، ۱۳۹۴: ۲۸).

روش تحقیق

منطقه مورد مطالعه

منطقه ۵ شهرداری تهران در شمال غربی تهران واقع گردیده است. قبل از شکل‌گیری منطقه ۲۲ شهر تهران، منطقه ۵ به عنوان غربی‌ترین حد شهر تهران به حساب می‌آمده است. محدوده‌ای که روزگاری روستاهای سرسبز حاشیه تهران را تشکیل می‌داده که به دلیل قرارگرفتن در کوهپایه دارای آب و هوای مطلوب و دسترسی مناسب است، بافت شهرسازی متمایز و بسیاری از عوامل دیگر سبب شد که طی دو دهه گذشته این منطقه بیشترین رشد جمعیت و کالبد را داشته باشد. این منطقه با مساحت تقریبی ۲۸/۵۴ کیلومترمربع، جمعیتی بالغ بر ۸۵۶۵۶۵ نفر را در خود جای داده است. حدود این منطقه در تقسیمات شهر تهران؛ از شمال به ارتفاعات شمال تهران، از شرق به بزرگراه آیت‌الله اشرفی اصفهانی - محمد علی جناح، از جنوب به جاده مخصوص کرج و از غرب به مسیل کن است. منطقه ۵ از شرق همسایه منطقه ۲، از جنوب مجاور منطقه ۹ و از غرب در مجاورت مناطق ۲۱ و ۲۲ می‌باشد، شمال منطقه را نیز ارتفاعات شمالی شهر تهران شکل داده است (URL1) شکل (۱).

شکل (۱). نقشه منطقه ۵ شهرداری تهران منبع: (URL1)

ناحیه ۶ منطقه پنج

ناحیه ششم در جنوب منطقه پنج شهرداری تهران واقع شده و شامل دو محله بزرگ؛ محله آپادانا و محله اکباتان می‌باشد.

محله آپادانا: در غرب تهران و ناحیه شش منطقه ۵ شهرداری تهران استقرار دارد. ضلع جنوبی بزرگراه کرج-تهران و در مسیر حرکت به سمت شرق ابتدا شهرک اکباتان و سپس شهرک آپادانا قرار دارد. این شهرک در منطقه ۵ شهرداری واقع شده و از شمال به اتوبان تهران کرج، از جنوب کوی بیمه، از شرق به مجتمع مسکونی شهید فکوری و از غرب به شهرک اکباتان محدود می‌شود. همچنین در ضلع شمال غربی پایانه غرب سازمان پایانه‌ها و پارک‌سوارهای شهرداری تهران قرار دارد (URL1).

محله اکباتان: یکی از شهرک‌های بزرگ و مدرن خاورمیانه است و دارای سه فاز می‌باشد این شهر از سمت شرق به کوی بیمه و شهرک آپادانا، از شمال به اتوبان تهران کرج، از غرب به نمایشگاه صنایع هواپیمایی و از جنوب به بزرگراه شهید لشکری محدود شده‌است. شهرک اکباتان در مسیر خط چهار متروی تهران قرار دارد و دارای یک ایستگاه مترو است. همچنین به مجتمع مگامال با امکاناتی همچون پردیس سینمایی، هایپرمارکت و برندها دسترسی دارد. طرح ساخت آن در سال ۱۳۴۵ آغاز شد. ترتیب ساخت بلوک‌ها فاز یک، دو و سه می‌باشد (URL1) شکل (۲).

شکل (۲). جامعه نمونه ناحیه ششم منطقه ۵ شهرداری تهران منبع: (URL1)

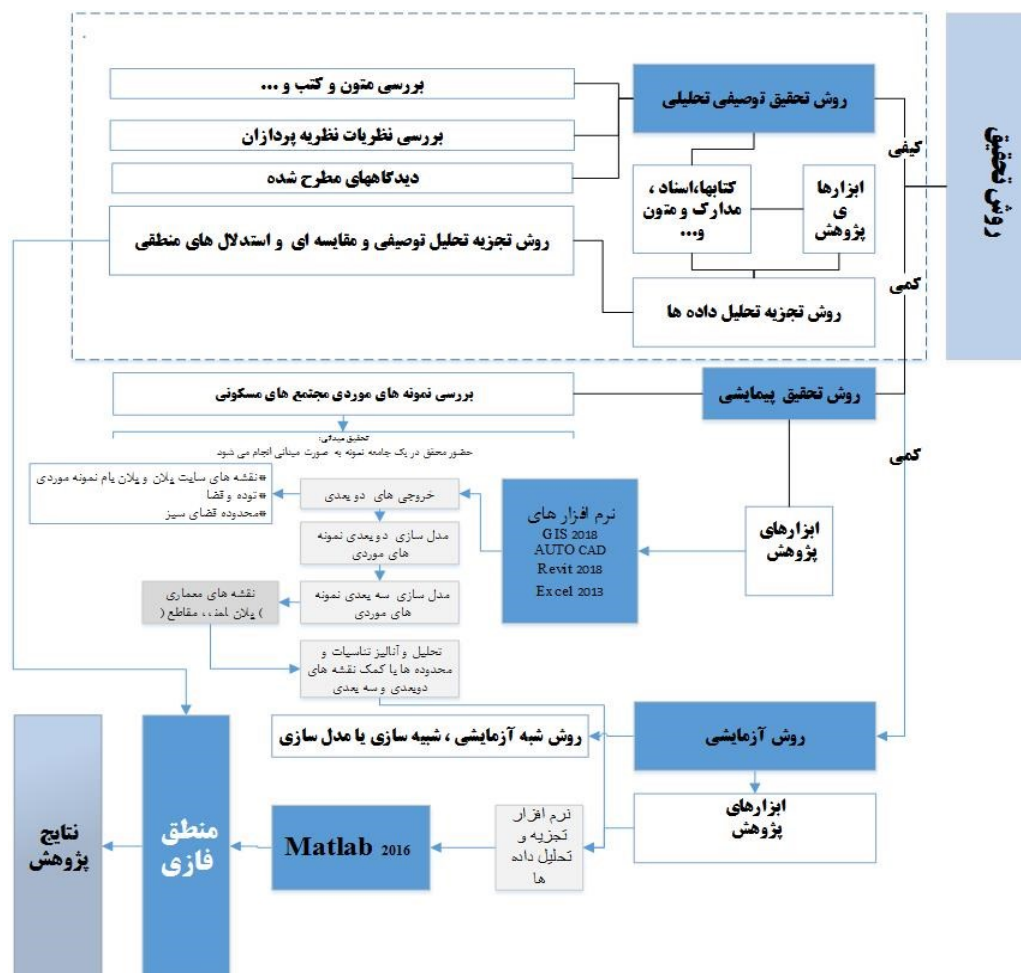
داده و روش کار

پژوهش به دلیل پیچیدگی در نوع و روش به صورت ترکیبی از روش‌های کیفی و کمی انجام‌گردیده‌است. بدین صورت که ابتدا از روش تحقیق کیفی با رویکرد توصیفی تحلیلی و سپس در مرحله بعد از دو روش کمی توصیفی پیمایشی و شبه‌آزمایشی استفاده شد. داده‌های مربوط به نمونه‌های پژوهش با شیوه پیمایشی و سایر داده‌ها با استفاده از منابع مکتوب و مطالعات اسنادی به دست آمدند و ابزارهای گردآوری داده‌ها با توجه به اهداف پژوهش، مبتنی بر نقشه‌های GIS و خروجی‌های نرم‌افزار AutoCAD 2018 است و شبیه‌سازی یا مدل‌سازی در نرم‌افزار Revit Architectural 2018 انجام گردید و سپس در نرم‌افزار Excel 2013 بررسی و تحلیل تناسبات با کمک خروجی‌های شبیه‌سازی شده و نقشه‌های دوبعدی و سه‌بعدی انجام گردید و با روش منطق فازی در نرم‌افزار Matlab 2016 تحلیل نهایی صورت پذیرفت (خلیلیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۳). شکل (۱). یکی از اهداف عمده این تحقیق، مشخص کردن روابط بین متغیرها، از طریق تحلیل روابط بین چند متغیر می‌باشد (سرمد و همکاران، ۱۳۸۵: ۹۰).

منطق فازی: منطق فازی اولین بار توسط پروفسور لطفی‌زاده در رساله‌ای به نام (مجموعه‌های فازی- اطلاعات و کنترل در سال ۱۹۶۵ معرفی گردید و در دهه ۱۹۷۰ رشد و کاربرد عملی پیدا کرد. بزرگترین رخدادهای این دهه تولید کنترل‌کننده‌های فازی برای سیستم‌های واقعی بود (زاده، ۱۹۶۵). در روش فازی، رویکرد کمی و کیفی حضور همزمان دارند و این روش پلی بین روش کمی و کیفی برقرار می‌سازد (گلشنی و قائدی، ۱۳۹۲). نظریه فازی قادر است بسیاری از مفاهیم، متغیرها و سیستم‌هایی که نادقیق و مبهم هستند را به شکل ریاضی درآورد و زمینه را برای استدلال، استنتاج، کنترل و تصمیم‌گیری شرایط عدم اطمینان فراهم آورد. بر همین

¹ Zadeh

مبنا تحقیق حاضر نیز با رویکرد منطق فازی در نرم افزار Matlab با ۲۷ حالت تناسبات بین فضای سرپوشیده و فضای باز شامل فضای سبز و فضای دسترسی سواره و پیاده می باشد که تاثیر آن ها بر مولفه کارایی نوشته و برای تحلیل از روش منطق فازی استفاده شده است. روش مذکور زمانی اجرا می شود که ادبیات کاملی در رابطه با موضوع موجود باشد تا بتوان مولفه ها را به بهترین نحو انتخاب نمود. مسائل و مشکلات بسیار پیچیده علمی را رایانه ها بتوانند با همان سهولت و شیوایی بررسی و حل و فصل کنند که ذهن انسان قادر به ادراک و اخذ تصمیمات سریع و مناسب است. منطق فازی فناوری جدیدی است که شیوه هایی را که برای طراحی و مدل سازی یک سیستم نیازمند ریاضیات پیچیده و پیشرفته هستند، با استفاده از مقادیر زبانی و دانش فرد خبره جایگزین می سازد. منطق فازی در واقع روش جدیدی در فرموله کردن مفاهیم و کمیت های حسی و کیفی ارائه می دهد (کیا، ۱۳۹۵). در واقع منطق فازی ارتباطی منطقی بین داده های کمی و کیفی برقرار می کند (شکل ۳).

شکل (۳). روش تحقیق پژوهش (منبع: نگارندگان)

نتایج

تحلیل تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده شهرک‌های مسکونی بر مولفه کارایی کیفیت محیط در راستای تبیین دقیق مولفه کارایی در شهرک‌های مسکونی در گام نخست داده‌های اولیه به صورت اطلاعات اسنادی و خام از نقشه‌ها استخراج گردید و تناسبات فضایی مقادیر آنها بر اساس مقادیر به درصد تبدیل گردید و سپس جهت افزایش دقت از نرم‌افزار Matlab در تحلیل منطق فازی تحقیق استفاده گردید.

تناسبات فضاهای سرپوشیده شهرک‌های مسکونی

فضای سرپوشیده و نسبت حضور کالبد ساختمان‌ها نه تنها فضاها را محدود می‌کند بلکه عملکرد یا زندگی درون آنها بر کیفیت فضاهای شهری تاثیر می‌گذارد، معماری جسمی است که ویژگی کمی و کیفی شهر را به وجود می‌آورد از این رو افزایش نسبت فضای سرپوشیده باعث کاهش مولفه کارایی در محوطه شهرک مسکونی می‌گردد.

جدول (۱). نسبت فضای سرپوشیده به کل زمین در جامعه نمونه

نام شهرک مسکونی	مولفه کیفیت محیط	تناسبات اثرگذار بر مولفه کیفیت محیط	مساحت کل زمین (متر مربع)	مساحت نسبت اثرگذار (متر مربع)	نقشه نسبت‌ها	تناسبات فضا و نسبت‌ها		
						خیلی کم (۰-۱۰٪)	کم (۱۰-۴۰٪)	زیاد (۴۰-۶۰٪)
اکباتان فاز یک و سه	کارایی	نسبت فضای سرپوشیده به کل زمین	۱۲۴۰۷۱ ۳	۱۷۹۶۴			۱۴،۴۸	
اکباتان فاز دو	کارایی	نسبت فضای سرپوشیده به کل زمین	۶۹۹۰۶۰	۱۱۳۱۰۲			۱۶،۱۸	
آپادانا	کارایی	نسبت فضای سرپوشیده به کل زمین	۳۶۳۲۰۳	۶۰۳۳۸			۱۶،۶۱	

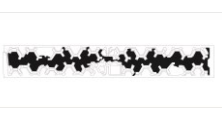
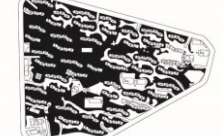
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

تناسبات فضاهای سبز شهرک‌های مسکونی

فضای سبز شهری از طریق توابع مختلف بر بهبود کیفیت زندگی شهری تاثیر می‌گذارد (افتخار، ۲۰۱۳). فضای سبز از طریق تاثیر جنبه‌های اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی می‌تواند موجب بهبود کیفیت زندگی شهری و

نیل به سوی شهر پایدار گردد (خان سفید^۱، ۲۰۱۳). از مزایای فضاهای سبز برای مردم می‌توان به نقش ملموس کیفیت زندگی اشاره کرد (قربانی^۲، ۲۰۱۰). فضای سبز یکی از مهمترین عناصر تشکیل‌دهنده فضای باز مسکونی شمرده می‌شود. امروزه جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و پزشکان بر این باورند که فضای سبز علاوه بر تامین بهداشت محیط زیست، نقشی مثبت در سلامت شهروندان به عهده دارد. کارکردهای زیست‌محیطی فضای سبز در شهرها؛ کاهش آلودگی هوا و صدا، تولید اکسیژن، کنترل تشعشعات و بازتاب نور، کنترل باد، زیبایی، ایجاد سایه و تلطیف هوا می‌باشند از این رو افزایش نسبت فضای سبز باعث افزایش مولفه کیفیت محیط می‌گردد (جدول (۲)).

جدول (۲). نسبت فضای سبز به کل زمین در جامعه نمونه

نام شهرک مسکونی	مؤلفه کیفیت محیط	تناسبات اثرگذار بر مؤلفه کیفیت محیط	مساحت کل زمین (متر مربع)	مساحت نسبت اثر گذار (متر مربع)	نقشه نسبت‌ها	تناسبات فضا و نسبت‌ها				
						خیلی کم (۰-۱۰٪)	کم (۱۰-۳۰٪)	تأخیری (۳۰-۴۰٪)	زیاد (۴۰-۶۰٪)	خیلی زیاد (۶۰-۱۰۰٪)
اکباتان فاز یک و سه	کارایی	نسبت فضای سبز به کل زمین	۱۲۴۰۷۱۳	۱۷۸۷۵۵			۱۴.۴۱			
اکباتان فاز دو	کارایی	نسبت فضای سبز به کل زمین	۶۹۹۰۶۰	۲۱۲۴۵۸				۳۰.۳۹		
آپادانا	کارایی	نسبت فضای سبز به کل زمین	۳۶۳۲۰۳	۳۱۵۴۷					۴۷.۴۷	

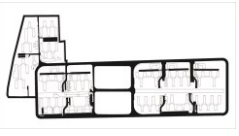

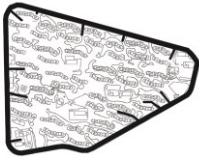
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

تناسبات فضاهای دسترسی سواره شهرک‌های مسکونی

دسترسی سواره بهترین خیابان‌های فرعی، خیابان‌های حلقوی کوتاه و خیابان‌های بن‌بست با دوربرگردان امن‌ترین دسترسی به منازل شخصی را فراهم می‌کنند. همچنین بن‌بست‌ها و دوربرگردان‌ها محل مناسبی برای توقف موقت ماشین‌های شهرداری نظیر ماشین‌های جمع زباله، آتش‌نشانی و ... محسوب می‌شوند از این رو افزایش نسبت فضای سواره به کل زمین آن می‌تواند باعث افزایش نفوذپذیری و افزایش کارایی گردد (جدول (۳)).

1 Khan sefid
2 Qorbani

جدول (۳). نسبت فضای سواره به کل زمین در جامعه نمونه

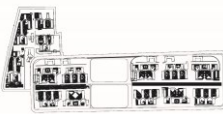
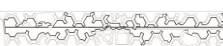

نام شهرک مسکونی	مؤلفه کیفیت محیط	تناسبات اثرگذار بر مؤلفه کیفیت محیط	مساحت کل زمین (متر مربع)	مساحت اثر گذار (متر مربع)	نقشه نسبت‌ها	تناسبات فضا و نسبت‌ها				
						خیلی کم (-۰) %۱۰	کم (۰-۱۰) %۳۰	تاحدود ی (۰-۳۰) %۴۰	زیاد (۰-۴۰) %۶۰	خیلی زیاد (۰-۶۰) %۱۰۰
اکباتان فاز یک و سه	کارایی	نسبت فضای دسترسی سواره به کل زمین	۱۲۴۰۷۱ ۳	۱۵۲۵۸ ۲						۱۲,۳
اکباتان فاز دو	کارایی	نسبت فضای دسترسی سواره به کل زمین	۶۹۹۰۶۰	۲۰۳۲۶ ۹						۲۹,۰۸
آپادانا	کارایی	نسبت فضای دسترسی سواره به کل زمین	۳۶۳۲۰۳	۵۲۶۳۵						۱۴,۴۹

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۷.

تناسبات فضاهای دسترسی پیاده شهرک‌های مسکونی

دسترسی پیاده‌روها از اجزای مهم فضاهای باز مسکونی هستند. طبق آیین‌نامه طراحی راه‌های شهری (مسیرها- دسترسی‌ها) وزارت مسکن و شهرسازی، برخی نکات مهم در طراحی پیاده‌روها عبارتند از کوتاهی مسیرهای دسترسی، ایمنی مسیرها، جدا بودن مسیر سواره، مسطح‌بودن و نسبت فضای دسترسی پیاده با توجه به تراکم ساختمان‌ها، از این رو افزایش نسبت فضای پیاده به کل زمین آن می‌تواند باعث افزایش نفوذپذیری و افزایش کارایی گردد جدول (۴).

جدول (۴). نسبت فضای دسترسی پیاده به کل زمین در جامعه نمونه

نام مسکونی شهرک	مؤلفه کیفیت محیط	تناسبات اثرگذار بر مؤلفه کیفیت محیط	مساحت کل زمین (متر مربع)	مساحت نسبت اثرگذار (متر مربع)	نقشه نسبت ها	تناسبات فضا و نسبت ها			
						خیلی کم (۰-۱۰٪)	کم (۱۰-۳۰٪)	تأخوری (۳۰-۶۰٪)	زیاد (۶۰-۱۰۰٪)
اکباتان فاز یک و سه	کارایی	نسبت فضای دسترسی پیاده به کل زمین	۱۳۴۰۷۱۳	۷۲۹۶۹۲				۵۸۸۱	
اکباتان فاز دو	کارایی	نسبت فضای دسترسی پیاده به کل زمین	۶۹۰۶۰	۳۶۶۶۱		۵۱۲۶			
آپادانا	کارایی	نسبت فضای دسترسی پیاده به کل زمین	۳۶۳۰۳	۷۸۸۲۹			۳۱۴۳		

تبدیل داده‌ها به ارقام فازی: در راستای تبیین دقیق کارایی در مجتمع‌های مسکونی در گام نخست داده‌های اولیه به صورت اطلاعات اسنادی و خام از نقشه‌ها استخراج گردید و مقادیر آن‌ها به درصد تبدیل گردید و سپس جهت افزایش دقت از نرم‌افزار Matlab در تحلیل منطق فازی تحقیق استفاده گردید.

تعیین وزن داده‌ها: معمولا مؤلفه‌های مورد استفاده دارای اهمیت یکسان نیستند در همین راستا به منظور وزن‌دهی، مؤلفه‌هایی مانند فضای سبز "Green" و فضای دسترسی "Way" باعث افزایش کارایی و فضای سرپوشیده "Indoor" به‌عنوان پارامتری که باعث کاهش کارایی می‌شوند در نظر گرفته شده‌اند. از همین رو در این بررسی ابتدا وزن مؤلفه‌ها در قالب یک طیف پنج‌تایی رتبه‌بندی و سپس وزن آن‌ها تعیین گردید جدول (۵).

جدول (۵). وزن‌دهی ابعاد اثرگذار بر مؤلفه کارایی

Green		Way		Indoor		W	حد بالا	حد پایین
L	۴۰	L	۳۵	L	۹۵	VL	۱۵۵	۱۲۰
M	۶۰	M	۷۵	M	۷۰	L	۱۹۰	۱۵۵
H	۱۰۰	H	۱۰۰	H	۴۵	M	۲۲۵	۱۹۰
						H	۲۶۰	۲۲۵
						VH	۲۹۵	۲۶۰

استنتاج فازی بر مولفه کارایی کیفیت محیط

در این مرحله به حالت‌های یک مجموعه "اگر-آنگاه" فازی گفته می‌شود که در قلب سیستم، استنتاج فازی را تشکیل می‌دهند. برای تعیین قواعد فازی، حالت‌های اگر – آنگاه به صورت "اگر X برابر A باشد، آنگاه Y برابر B است." تعریف می‌شوند. فضای سبز و فضای سرپوشیده و فضای دسترسی سواره و پیاده متغیر ورودی و خروجی مولفه کارایی و مقادیر زبانی (توابع عضویت) نوشته شده برای این متغیرها است. ذکر این نکته ضروری است که در روش ممدانی خروجی به شکل فازی تعریف می‌شود. قسمت آنگاه Y برابر B است را قسمت نتیجه یا برآیند گویند. در این پژوهش ۲۷ حالت جدول (۶) در مولفه کارایی سه ورودی و یک خروجی به کار رفته‌اند.

جدول (۶). ۲۷ حالت مولفه‌های کارایی در جامعه نمونه

Output	W	Inputs			Inputs			Rule No
	Value	Green	Way	Indoor	Green	Way	Indoor	
L	۱۷۰	۴۰	۳۵	۹۵	L	L	L	۱
VL	۱۴۵	۴۰	۳۵	۷۰	L	L	M	۲
VL	۱۲۰	۴۰	۳۵	۴۵	L	L	H	۳
M	۲۱۰	۴۰	۷۵	۹۵	L	M	L	۴
L	۱۸۵	۴۰	۷۵	۷۰	L	M	M	۵
L	۱۶۰	۴۰	۷۵	۴۵	L	M	H	۶
H	۲۳۵	۴۰	۱۰۰	۹۵	L	H	L	۷
M	۲۱۰	۴۰	۱۰۰	۷۰	L	H	M	۸
L	۱۸۵	۴۰	۱۰۰	۴۵	L	H	H	۹
M	۱۹۰	۶۰	۳۵	۹۵	M	L	L	۱۰
L	۱۶۵	۶۰	۳۵	۷۰	M	L	M	۱۱
VL	۱۴۰	۶۰	۳۵	۴۵	M	L	H	۱۲
H	۲۳۰	۶۰	۷۵	۹۵	M	M	L	۱۳
M	۲۰۵	۶۰	۷۵	۷۰	M	M	M	۱۴
L	۱۸۰	۶۰	۷۵	۴۵	M	M	H	۱۵
H	۲۵۵	۶۰	۱۰۰	۹۵	M	H	L	۱۶
H	۲۳۰	۶۰	۱۰۰	۷۰	M	H	M	۱۷
M	۲۰۵	۶۰	۱۰۰	۴۵	M	H	H	۱۸
H	۲۳۰	۱۰۰	۳۵	۹۵	H	L	L	۱۹
M	۲۰۵	۱۰۰	۳۵	۷۰	H	L	M	۲۰
L	۱۸۰	۱۰۰	۳۵	۴۵	H	L	H	۲۱
VH	۲۷۰	۱۰۰	۷۵	۹۵	H	M	L	۲۲
H	۲۴۵	۱۰۰	۷۵	۷۰	H	M	M	۲۳
M	۲۲۰	۱۰۰	۷۵	۴۵	H	M	H	۲۴
VH	۲۹۵	۱۰۰	۱۰۰	۹۵	H	H	L	۲۵
VH	۲۷۰	۱۰۰	۱۰۰	۷۰	H	H	M	۲۶
H	۲۴۵	۱۰۰	۱۰۰	۴۵	H	H	H	۲۷

دیفازی کردن فرآیندی است که یک مجموعه فازی را به یک عدد قطعی تبدیل می‌کند بنابراین ورودی فرآیند دیفازی یک مجموعه فازی (حاصل اجتماع مجموعه‌های فازی) و خروجی آن یک عدد است، در این پژوهش برای دیفازی کردن از روش رایج مرکز ثقل استفاده شده است (خلیلیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۳۷) و در نهایت بر اساس میزان مولفه کارایی رتبه‌بندی گردیده است (جدول (۷)).

جدول (۷). آزمون بر روی جامعه نمونه ناحیه ششم منطقه پنجم شهرداری تهران با روش منطق فازی در نرم افزار Matlab

رتبه	نام شهرک مسکونی	نسبت فضای سرپوشیده	نسبت دسترسی سواره و پیاده	نسبت فضای سبز	درصد مولفه کارایی	خروجی براساس منطق فازی در نرم‌افزار Matlab
۱	آپادانا	%۱۶,۶	%۳۵,۹	%۴۷,۵	۸۴,۳ %	
۲	اکباتان فاز دو	%۱۶,۲	%۳۴,۴	%۳۰,۳	%۶۹,۶	
۳	اکباتان فاز یک و سه	%۱۴,۵	%۷۱,۱	%۱۴,۱	%۶۴,۱	

نتایج حاصل در جدول (۸) ارتباط و همبستگی متغیرها با مولفه کارایی را به شرح ذیل نشان می‌دهند؛ نتیجه نمودار ردیف یک، نشان می‌دهد که همبستگی میان نسبت فضای سبز با مولفه کارایی یک رابطه مستقیم است و با افزایش نسبت فضای سبز مولفه کارایی کیفیت محیط افزایش می‌یابد. نتیجه نمودار ردیف دو، نشان می‌دهد که همبستگی میان نسبت فضای سرپوشیده با مولفه کارایی یک رابطه غیرمستقیم است و با افزایش این متغیر، مولفه کارایی کاهش می‌یابد. نتیجه نمودار ردیف سه، نشان می‌دهد که همبستگی میان دسترسی سواره و پیاده با مولفه کارایی یک رابطه مستقیم است و با افزایش این متغیر، مولفه کارایی افزایش می‌یابد.

جدول (۸). تاثیر نسبت فضاها بر مولفه کارایی با روش منطق فازی در نرم افزار MATLAB

نمودار	تاثیر نسبت‌های اثرگذار بر مولفه کارایی	
	مولفه کیفیت محیط	نسبت اثر گذار
	کارایی (بر اساس خروجی منطق فازی)	فضای سبز (بر اساس جامعه نمونه)
	%۴۵	%۱۵
	%۵۰	%۳۰
	%۶۵	%۴۵
	کارایی (بر اساس خروجی منطق فازی)	فضای سرپوشیده (بر اساس جامعه نمونه)
	%۶۰	%۲۰
	%۵۰	%۴۰
	%۳۰	%۷۰
	کارایی (بر اساس خروجی منطق فازی)	فضای دسترسی سواره و پیاده (بر اساس جامعه نمونه)
	%۳۰	%۱۰
	%۴۵	%۲۵
	%۶۵	%۷۰

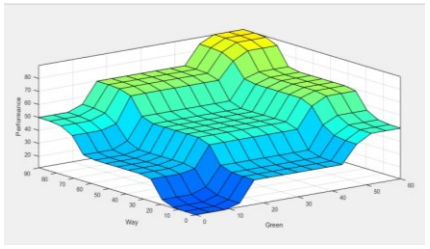
نتایج حاصل از جدول (۹) نشان می‌دهند که همبستگی میان نسبت فضای سبز و فضای سرپوشیده با مولفه کارایی یک رابطه غیرمستقیم است و با افزایش فضای سرپوشیده، مولفه کارایی کاهش می‌یابد و با افزایش فضای سبز، مولفه کارایی افزایش می‌یابد.

جدول (۹). نتایج پژوهش؛ تاثیر فضاهای باز و سرپوشیده بر مولفه کارایی با روش منطق فازی در نرم افزار MATLAB

نمودار سه بعدی	تاثیر نسبت‌های اثرگذار بر مولفه کارایی کیفیت محیط		
	مولفه کیفیت محیط	تاثیر نسبت‌های اثرگذار بر مولفه کارایی	فضای سبز (بر اساس جامعه نمونه)
	کارایی (بر اساس خروجی منطق فازی)	فضای سرپوشیده (بر اساس جامعه نمونه)	فضای سبز (بر اساس جامعه نمونه)
	%۵۰	%۳۰	%۴۰
	%۶۰	%۲۵	%۴۵
	%۷۰	%۲۰	%۵۰
	%۸۰	%۱۵	%۵۵

نتایج حاصل از جدول (۱۰) نشان می‌دهند که همبستگی میان فضای سبز و فضای دسترسی سواره و پیاده با مولفه کارایی یک رابطه مستقیم است و با افزایش فضای سبز، مولفه کارایی افزایش و با افزایش فضای دسترسی سواره و پیاده مولفه کارایی افزایش می‌یابد.

جدول (۱۰). نتایج پژوهش؛ تاثیر فضاهای باز و سرپوشیده بر مولفه کارایی با روش منطق فازی در نرم افزار MATLAB

نمودار سه بعدی	مولفه کیفیت محیط	تاثیر نسبت‌های اثرگذار بر مولفه کارایی	
		کیفیت محیط	
	کارایی (بر اساس خروجی منطق)	فضای دسترسی سواره و پیاده (بر اساس جامعه نمونه)	فضای سبز (بر اساس جامعه نمونه)
	٪۱۵	٪۱۵	٪۱۰
	٪۴۰	٪۳۵	٪۳۰
	٪۶۰	٪۴۵	٪۵۰
	٪۸۰	٪۷۰	٪۶۰

نتیجه‌گیری

تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده نشان می‌دهند که معماری مجتمع‌های مسکونی از دو منظر فضا و توده تشکیل شده است به طوری که نسبت‌های فضایی میان آن‌ها بر مولفه‌های کیفیت محیط از جمله کارایی اثر می‌گذارند. شناخت و شکل‌گیری فضاهای باز و سرپوشیده وابسته به کیفیت محیط است یعنی تفسیر کیفیت محیط در معماری مجتمع‌های مسکونی تنها با مفهوم فضا، کامل و جامع نمی‌باشد. تناسبات فضایی از یک سو نسبت توده و فضای معماری شهرک مسکونی را تشکیل می‌دهند و از طرفی تناسبات ارتباطی آنها با کیفیت محیط را مشخص می‌کنند. بررسی تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده نشان می‌دهد که کارایی از مولفه‌های کیفیت محیط و تعلق با عناصر بنیادین مکان یعنی ویژگی‌های کالبدی مجتمع‌های مسکونی رابطه معناداری دارند. به طوری که تناسبات فضایی نسبت‌های فضاهای باز و سرپوشیده ابتدا بر ساختارهای معماری مجتمع‌های مسکونی و به تبع آن بر ارتقای مولفه‌های کیفیت محیط اثرگذار می‌باشند، از این رو تناسبات فضایی میان فضاهای باز و سرپوشیده نقطه آغازین تبیین کیفیت محیط را در مجتمع‌های مسکونی به وجود می‌آورند در همین راستا جدول (۱۱) جمع‌بندی تاثیر تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده مجتمع‌های مسکونی بر مولفه کارایی از مولفه‌های کیفیت محیط را نشان می‌دهد و نتایج حاصل از جدول (۱۱) نشان می‌دهند رتبه اول در مولفه کارایی کیفیت محیط با رعایت نسبت‌های فضایی؛ فضای سرپوشیده ۱۶٫۶٪، نسبت فضای دسترسی ۳۵٫۹٪ و نسبت فضای سبز ۴۷٫۵٪ این رتبه را کسب کرده‌اند و رتبه سوم در مولفه کارایی با رعایت نسبت فضای سرپوشیده ۱۴٫۵٪، نسبت فضای دسترسی ۷۱٫۱٪ و نسبت فضای سبز ۱۴٫۴٪ این رتبه را کسب کرده‌اند. نتایج بررسی همبستگی‌های فضایی در جامعه نمونه با مولفه کارایی نشان می‌دهند صرفاً با کاهش توده (فضای سرپوشیده) و افزایش نسبت‌های فضاهای دسترسی و سبز نمی‌توان به افزایش مولفه کارایی

کیفیت محیط دست پیدا نمود، بلکه افزایش مولفه کارایی کیفیت محیط در ارتباط و رعایت تناسبات فضایی نسبت‌های فضای سرپوشیده (توده) و فضای دسترسی سواره، پیاده و فضای سبز می باشد.

جدول (۱۱). جمع‌بندی و رتبه‌بندی تاثیر تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده بر مولفه کارایی

مولفه کیفیت محیط	رتبه‌بندی براساس مولفه کارایی کیفیت محیط	شهرک‌های مسکونی	گونه‌های شهرک‌های مسکونی	درصد مولفه‌های کیفیت محیط
کارایی	اول	آپادانا	پراکنده	٪ ۸۴,۳
	دوم	اکباتان فاز دو	پراکنده	٪ ۶۹,۶
	سوم	اکباتان فاز یک و سه	حیاط‌دار	٪ ۶۴,۱

جمع‌بندی تاثیر تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده شهرک مسکونی بر مولفه کارایی نشان می‌دهد که با افزایش فضای سرپوشیده (توده)، مولفه کارایی کاهش و با افزایش فضای سبز و دسترسی سواره و پیاده مولفه کارایی افزایش می‌یابد و نتایج حاصل از جدول (۱۲) نشان‌دهنده آن است گونه چیدمان پراکنده بهینه‌ترین الگو برای افزایش مولفه کارایی کیفیت محیط در مجتمع‌های مسکونی می‌باشد و در نهایت با رعایت تناسبات فضایی و سرانه جمعیت‌پذیری می‌توان به بالاترین میزان مولفه کارایی کیفیت محیط دست یافت.

جدول (۱۲). بهینه‌ترین تناسبات فضاهای باز و سرپوشیده بر مولفه کارایی

ردیف	مولفه‌های کیفیت محیط	الگوی چیدمان	درصد مولفه کیفیت محیط	تناسبات فضای باز و سرپوشیده شهرک مسکونی				سرانه نفر بر هکتار						
				نسبت فضای سرپوشیده	نسبت فضای دسترسی سواره	نسبت فضای دسترسی پیاده	نسبت فضای سبز	ده هزار و کمتر	پنجاه هزار	یکصد هزار	سیصد هزار	پانصد هزار		
				٪۱۶,۶	٪۲۱,۴۳	٪۱۴,۴۹	٪۴۷,۵	۲۱۳	۱۹۲	۱۷۶	۱۳۹	۱۲۰		
۱	کارایی	پراکنده	٪۸۴,۳											

عدم توجه برنامه‌ریزان و طراحان به تناسبات کالبدی- فضایی در احداث شهرک مسکونی می‌تواند کاهش یا افزایش مولفه‌های کیفیت محیط را به دنبال داشته باشد. هدف کلی پژوهش شناخت تناسبات فضایی در جهت ارتقای مولفه کیفیت محیط و به‌ویژه مولفه کارایی می‌باشد.

منابع

- بحرینی، حسین (۱۳۸۵). *فرآیند طراحی شهری*، دانشکده هنرهای زیبا دانشگاه تهران، تهران.
- بنتلی، ای یو و دیگران (۱۳۸۲). *محیط‌های پاس‌خده*، ترجمه مصطفی بهزادفر، نشر دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
- تیبالدز، فرانسیس (۱۳۸۴). *شهرسازی شهروندگرا: ارتقا عرصه‌های همگانی در شهرها و محیط‌های شهری*، ترجمه: محمد احمدی‌نژاد، نشر خاک، چاپ اول، اصفهان.
- تیموری، راضیه و روستایی، شهرپور و اکبری‌زمانی، اصغر و احدنژاد، محسن (۱۳۸۹). *ارزیابی تناسب فضایی - مکانی پارک‌های شهری با استفاده از GIS (مطالعه موردی: پارک‌های مرحله‌ای منطقه ۲ شهرداری تبریز)*، مجله فضای جغرافیایی، ۳۰: ۱۳۷-۱۶۸.
- خلیلی، محمد و عینی‌فر، علیرضا و طلیسچی، غلامرضا (۱۳۹۲). *فضای باز مجموعه‌های مسکونی و پاس‌خدهی محیطی: مطالعه تطبیقی سه مجموعه مسکونی در شهر همدان*، نشریه هنرهای زیبا، ۱۸(۴): ۶۸-۵۷.
- خلیلیان، شاهین و البرزی، فریبا و سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۸). *تأثیر فضاهای باز و سرپوشیده مجتمع‌های مسکونی بر مؤلفه آسایش حرارتی کیفیت محیط با رویکرد منطق فازی (مطالعه موردی: مجتمع‌های مسکونی کلانشهر تهران)*، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش و برنامه ریزی شهری، ۱۰(۳۶): ۱۲۹-۱۴۲.
- دیکنز، پیتر (۱۳۷۷). *جامعه‌شناسی شهری*، ترجمه حسین بهروان، به نشر، مشهد.
- سرمذ، زهره و بازگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، چاپ پنجم، نشر آگاه، تهران.
- عینی‌فر، علیرضا (۱۳۸۲). *الگویی برای تحلیل انعطاف‌پذیری در مسکن سنتی ایران*، نشریه هنرهای زیبا تهران، ۱۳(۱۳): ۶۴-۷۷.
- عینی‌فر، علیرضا (۱۳۸۴). *محدوده مجتمع‌های مسکونی و تداوم کالبدی شهر*، مطالعه موردی شهر تهران، انبوه‌سازان مسکن، ۲۸: ۱۵-۳۵.
- عینی‌فر، علیرضا (۱۳۸۶). *نقش غالب الگوهای عام اولیه در طراحی محله‌های مسکونی معاصر*، هنرهای زیبا، ۳۹: ۳۲-۵۰.
- عینی‌فر، علیرضا و قاضی‌زاده، سیده‌ندا (۱۳۸۹). *گونه‌شناسی مجتمع‌های مسکونی تهران با معیار فضای باز*، معماری و شهرسازی آرمانشهر، ۵(۳): ۳۵-۴۵.
- فلاح، محمد صادق و شهیدی، صمد (۱۳۹۴). *نقش مفهوم توده-فضا در تبیین مکان معماری، باغ‌نظر*، ۱۲(۳۵): ۲۷-۳۸.
- گلشنی، علیرضا و قائدی، محمدرضا (۱۳۹۲). *روش فازی در پژوهش، پلی مابین روش‌های کمی و کیفی پژوهش*، فصلنامه روش‌ها و مدل‌های روانشناختی، ۱۴: ۴۵-۶۵.
- لینچ، کوین (۱۳۸۴). *تئوری شکل خوب شهر*، ترجمه سیدحسین بحرینی، دانشگاه تهران، تهران.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2003). *Public Places-Urban Spaces* (Amsterdam & Others).
- Cowan, R., & Rogers, L. (2005). *The dictionary of urbanism*. Tisbury: Streetwise press.

- Gehl, J. (1987). **Life Between Buildings: Using Public Space**, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Eftekhar S. M. (2013). **Evaluation of the role and importance of green space in urban lif**, Zanzan University Press.
- Kamp, van, I., den Hollander, A. E. M., Staatsen, B. A. M., & van Poll, R. (2003). **Environmental Quality and Human Well-being**. Outcomes of a workshop.
- Khan sefid, M. (2013). **Principles of urban green space planning, published by the national bureau of organizations and municipalities**.
- Qorbani R. and Teimuri R. (2010). **Analysis of the role of urban parks in the quality of urban life by using Seeking-Escaping pattern, Case study: Tabriz**, Journal of human Geographical researches, No.72.
- Wener, R. & Carmalt, H. (2006). **Environmentl psychology and sustainability in high-rise structures**. Technology, Culture and Society, 28, 157-167.
- Zadeh, L. A. (1965). **"Fuzzy sets"**, Information and control, 8, 338-353.
- Zucker, P. (1970). **Town and square; from The Agora to the Village Green**, The MIT Press, Massachusetts.
- URL1:Tehran Municipality Region 5, (2019), Retrieved 03, 04, 2019, from <http://region5.tehran.ir/>